

مرمت اضطراری خانقاه خواجه وحیدالدین

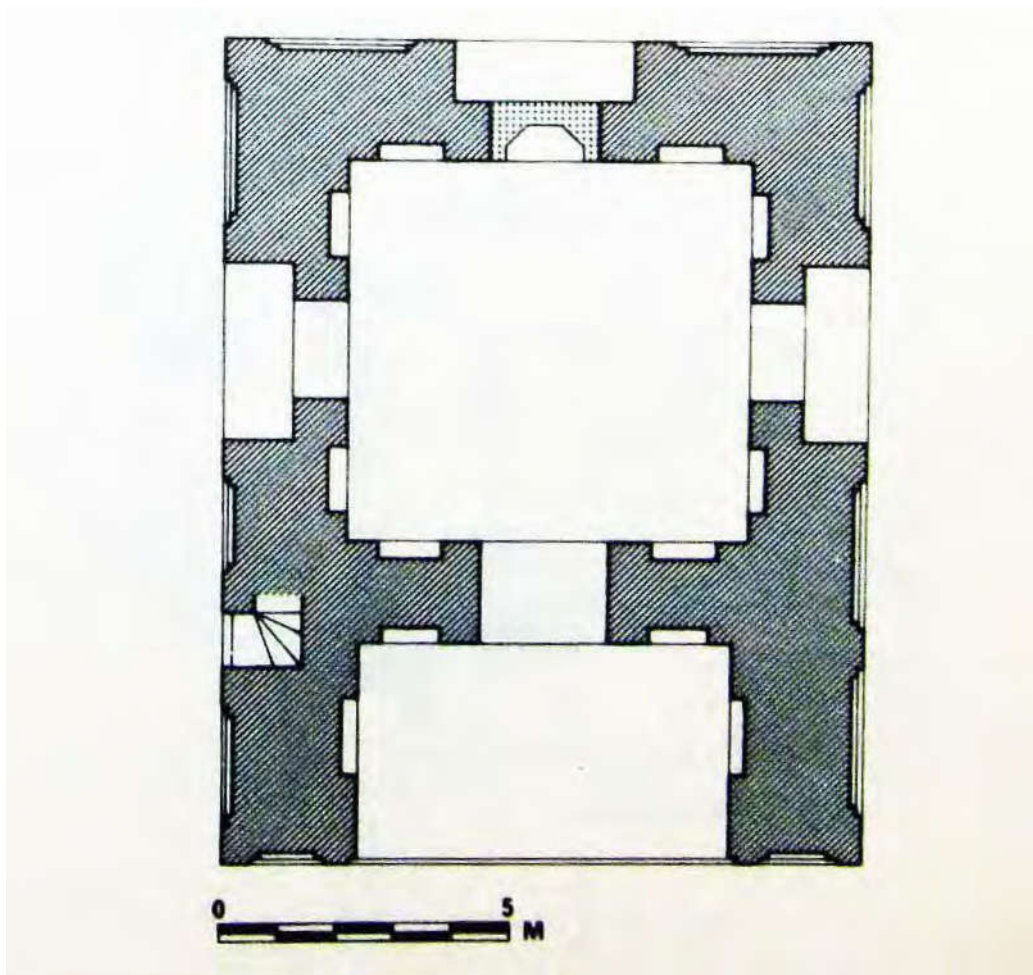
بصیر احمد صدیقی^۱

در حدود پنجاه و پنج کیلومتری غرب شهر هرات روستای سرسبزی با نام «برناباد (Barnabad/Bornabad)» واقع شده است. این روستا ظاهراً بعد از لشکرکشی تیمور (حک. ۷۷۱-۸۰۷ ق.) و تخریب خراسان، بر ویرانه‌های فوشنج آباد شده است. برناباد که از جمله توابع فوشنج قدیم و امروزه در قلمرو و سمت شمال شرقی مرکز ولسوالی/شهرستان غوریان (34°20'N, 61°29'E) واقع است، این روستا مهد پرورش و محیط رشد برای ادبا و شعرای نامداری از جمله میرزا محمدرضا هروی (۱۰۲۵-۱۱۱۴ ق.)، میرزا ابوطالب مایل برنابادی (۱۰۵۱-۱۱۴۰ ق.) و میرزا محمدرضا (۱۱۶۴-۱۲۳۰ ق.) بوده است. علاوه بر آن، بناهای تاریخی متعددی در این روستا دیده می‌شود که بیش‌تر آن‌ها نزدیک به پنج سده پیشینه دارند.

یکی از بناهای تاریخی موجود در این قریه، خانقاه خواجه وحیدالدین خوافی (نیمه دوم سده هشتم) است. این بنا را خواجه محمدطاهر برنابادی، جد بزرگ میرزایان برناباد که سلسله نسب او به حضرت ابوبکر صدیق می‌رسد، در سال ۹۷۵ ق. / ۱۵۶۸ م. اعمار کرده است.^۲ این بنا - که دارای ایوانی عالی است - در محدوده میانی زمین قبرستانی با مساحت حدوداً هفتاد جریب (۱۴۰۰۰۰ مترمربع) واقع شده است. بنای یاد شده موقوفه خواجه محمدطاهر است و به منظور عزلت صوفیان و پارسایان جهت عبادت و تزکیه نفس و برگزاری آیین دینی و آداب ریاضت و تجرید کاربرد داشته است. در دوره‌های اخیر گاه جهت ادای نماز جنازه نیز مورد استفاده قرار گرفته است. برنارد اوکین و لیزا گلمبک و برخی دیگر از باستان‌شناسان غربی این بنا را از نزدیک

۱. از احفاد دودمان میرزایان برناباد و قاضی در محکمه هرات. basirahmad_seddiqi@yahoo.com

۲. تذکره برنابادی، میرزا محمدرضا برنابادی، ص ۵.

به نقل از برنارد اوکین از کتاب معماری تیموری در خراسان

دیده و در آثار خود از آن یاد کرده‌اند. دیدگاه‌های اینان در مجموع نشان می‌دهد که بنا کاربرد آرامگاهی نداشته و نیز دارای محراب نیست که بتوان آن را مسجد یا محل ادای نماز جنازه خواند. عدم وجود قبر در داخل بنا نشان می‌دهد که این عمارت زاویه‌ای برای انزوای پیروان و مریدان شیخ وحیدالدین بوده است. طرح بنا بر اساس یک گنبدخانه مرکزی است. ایوان ورودی که تمام عرض بنا را در بر گرفته با طاقی نیم‌گنبدی پوشش یافته است. بنا فاقد تزئینات بوده و در زمان دیدارها نیز بخش‌هایی از بنا فرو ریخته بود.^۱

از اعمار این بنا اکنون بیش از پنج سده می‌گذرد و پس از اعمار اولیه، بارها توسط خانواده میرزایان برناباد مرمت‌هایی در آن صورت گرفته است اما در چند دهه اخیر ناامنی‌ها و بی‌توجهی‌ها آن را در معرض تخریب کامل قرار داده است. آسیب‌های وارد آمده بر بنا زیاد

۱. لیزا گلمبک، معماری تیموری در ایران و توران، ص ۴۰۹ و ۴۱۰.

ایوان برناباد از جانب شمال شرقی، عکس از برنارد اوکین

بوده طوری که گنبد مرکزی بنا و هم چنین طاق ایوان پیش روی آن کاملاً فروریخته است که این باعث ایجاد رانش و شکست در کمان‌ها و دیوارهای جانبی گردیده است. از طرف دیگر تزئینات گچی داخل بنا اکثراً از بین رفته و تنها در قسمت طاق‌های چهار گوشه، قسمت اندکی از تزئینات باقی مانده که در وضعیت نامناسبی قرار دارد. دیوارهای جانبی دارای آسیب‌های مختلف از جمله شکاف‌ها و ترک‌های بزرگ می‌باشد طوری که دیوار سمت غربی بنا خود را از پیکره اصلی بنا جدا کرده است. خشت‌کاری دیوارها و ایوان بنا بعد از فروریزی گنبد از اثر عوامل محیطی و انسانی آسیب جدی دیده است. خشت‌های به کار رفته در بنا از جنس خشت پخته چهارگوش می‌باشد که تعداد زیادی از خشت‌ها بعد از تخریب بنا پراکنده گردیده و تعدادی نیز در اعمار قبرهای داخل زیارت استفاده شده است. تعدادی از سنگ مزارها و کتیبه‌های تاریخی بنا سرقت شده و برخی دیگر تخریب و یا آسیب دیده است.

این وضعیت نگران‌کننده بنا سبب شد تا اعضای خانواده میرزایان برناباد جهت جلوگیری از فروپاشی آن در جست‌وجوی راه حلی شوند. تا این که به پیشنهاد و هم‌کاری دکتر خلیل‌الله افضلی به تاریخ ۳۰ حمل/فروردین ۱۳۹۷ جلسه‌ای با اشتراک عده‌ای از فرهنگیان هرات و خانواده میرزایان برناباد در ساختمان مؤسسه فرهنگی بایسنغر در شهر هرات برگزار شد. در این نشست از جانب مهندس نصیراحمد یاور، معاون مؤسسه پژوهشی بایسنغر و رئیس نهاد

ایوان برناباد از جانب شمال غربی، عکس از برنارد اوکین

خدمات معماری و مرمت یاور در خصوص جلوگیری از فروپاشی بنا و مرمت اضطراری آن پیشنهادهای فنی مرمت مطرح شد و مورد استقبال اشتراک‌کنندگان قرار گرفت. از آن جا که بنای مذکور از جمله میراث فرهنگی میهن عزیز ما افغانستان می‌باشد، در جلسه فوق‌الذکر تصمیم گرفته شد تا قبل از اتخاذ تصمیم جهت مرمت بنا، مجوز لازم از وزارت اطلاعات و فرهنگ اخذ گردد. به تعقیب آن در تاریخ ۱۳۹۷/۲/۹ جلسه‌ای در قریه برناباد با اشتراک خانواده میرزایان برناباد، علما، روحانیون، متنفذین و جوانان قریه صورت گرفت. در این جلسه به سلسله مباحث قبلی، اشتراک‌کنندگان جلسه، آمادگی خویش را اعلام کردند. در نتیجه بر اساس فیصله جلسه مذکور و خواست اهالی برناباد درخواستی به تاریخ ۱۳۹۷/۲/۹ عنوانی ریاست اطلاعات و فرهنگ ولایت هرات نوشته شد تا آن ریاست زمینه مرمت بنا را برای مردم محل فراهم کند. در بخشی از متن نامه درخواست چنین آمده است: «ایوان خانقاه خواجه محمدطاهر برنابادی بر اثر گذشت زمان و کم توجهی دچار تخریب‌های فراوان شده و بر اساس مشاهدات روزانه ما ساکنین این قریه، این بنای ارزشمند در صورت عدم رسیدگی عاجل و مرمت اضطراری کاملاً از بین خواهد رفت. بنابراین ما اهالی این قریه به ویژه نوادگان و احفاد میرزایان برناباد از مقام محترم وزارت اطلاعات و فرهنگ صمیمانه خواهشمندیم تا رسیدگی به وضعیت این بنا را در صدر برنامه‌های مرمت خود قرار داده و موجب حفظ و نگهداری این بنای تاریخی و هنر نیاکان ما گردند.» در نتیجه عریضه مذکور، آمریت فرهنگ و هنر ریاست اطلاعات و فرهنگ ولایت

هرات ذریعه نامه شماره ۱۵۷ مورخ ۱۳۹۷/۲/۱۰ موضوع را رسماً به وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ گزارش دادند. مدیریت اجراییه ریاست آبدات تاریخی وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ، امر مرمت اضطراری بنای مذکور را ذریعه نامه شماره ۵۹۳ مورخ ۱۳۹۷/۴/۱۳ عنوانی ریاست اطلاعات و فرهنگ ولایت هرات خبر داده است که آن ریاست، محترم همایون احمدی عضو مسلکی خویش را موظف نموده تا تحت نظر موصوف کار مرمت اضطراری بنا آغاز گردد و موضوع را رسماً ذریعه نامه شماره ۴۶۳ مؤرخ ۱۳۹۷/۵/۱۳ عنوانی مقام ولایت خبر داده‌اند که بالآخر آن، ریاست خدمات تخریکی و سکتوری کارشناس امور فرهنگی و اجتماعی مقام ولایت هرات ذریعه نامه مؤرخ ۱۳۹۷/۵/۲۷ ولسوالی غوریان را از موضوع خبر داده‌اند.

خانواده میرزایان برناباد و اهالی قریه، اذن و اجازه مرمت بنا را به عنوان پیمودن یکی از پله‌های موفقیت دانسته و بلافاصله در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۲۸ نشستی را در برناباد با حضور محترم خلیل‌الله افضلی و مهندس نصیراحمد یاور برگزار نموده و خانواده میرزایان تحت نظر بزرگ خاندان میرزا عبداللطیف صدیقی مبلغی بالغ بر ۳۵۰۰۰۰ افغانی را جمع‌آوری کردند و هم‌چنان عده کثیری از جوانان این خانواده هنرمند و ادب‌پرور حاضر به کار در پروژه و تهیه مصالح و مواد مورد نیاز آن شدند. در خارج از برناباد نیز در نتیجه فراخوانی که صادر شده بود صرفاً مبلغ ۳۰۰۰۰۰ افغانی از جانب مؤسسه پژوهشی بایسنغر، عبدالحق غوریانی و حکیم غوریانی از آلمان و مهندس نصیراحمد یاور به این پروژه پرداخت شد که همه این مبالغ در اختیار مسئول مالی مرمت پروژه میرزا عبداللطیف صدیقی قرار گرفت. در جلسه مذکور بعد از جمع‌آوری وجوه نقدی مردمی، در خصوص شروع و نحوه انجام کار بحث و تبادل نظر صورت گرفت و پلان کاری مرمت اضطراری توسط مهندس یاور و با هماهنگی آمریت آبدات تاریخی هرات تدوین شد. سرانجام در روز سه‌شنبه ۴ دلو با سفر همایون احمدی عضو مسلکی ریاست اطلاعات و فرهنگ به برناباد کار عملی مرمت با سرپرستی میرزا شیرمحمد بنا و اشتراک استاد عبدالفتاح معمار آغاز گردید.

کارهایی که جهت مرمت اضطراری بنا انجام شد، قرار زیر است:

- پاک‌کاری داخل و اطراف بنا جهت منظم ساختن ساحه، جمع‌آوری خشت‌های اصلی بنا جهت استفاده مجدد در ترمیم خشتکاری‌ها
- نصب پل‌های چوبی جهت استحکام دیوار غربی جهت ایمن ساختن ساحه کار و جلوگیری از خطر فروریختن در هنگام کار
- ساخت دو پایه دیوار استنادی از جنس خشت کوره ملی و مصالح چونه جهت رفع خطر

فروریزی دیوار غربی بنا

- ترمیم خشت‌کاری‌های نمای بیرونی با استفاده از خشت‌های جمع‌آوری شده و هنگف‌کاری مطابق به نمونه موجود در ساحه

- در سمت شمال ایوان، خانه‌ای از گذشته‌ها موجود است که به باور مردم محل، مدفن میرزا محمدرشد برنابادی و برخی دیگر از بزرگان بوده است. این خانه از چندی پیش فروریخته و فقط پایه‌های آن تا ارتفاع یک متر بر جای مانده بود. در مرمت اخیر، پس از کاوش در بقایای خانه، مشاهده شد آن جا هیچ قبر و سنگ قبری وجود ندارد در عوض زیر این خانه سه تونل به موازات هم وجود داشت که از آن‌ها به عنوان سردابه استفاده می‌شده است.

به این ترتیب بعد از چندین هفته کار و تلاش، اقدامی صورت گرفت تا حداقل از فروپاشی کامل بنا در چند سال آینده جلوگیری شود و این دستاوردی بزرگ برای احفاد و اخلاف میرزایان برناباد است. در شرایطی که تخریب بناهای تاریخی در کشور ما امری معمول بوده و فرهنگ‌ستیزان از

میرزا جلال الدین برنابادی (۹۰ ساله)؛ روز آغاز مرمت اضطراری ایوان برناباد، عکس از همایون احمدی

خشت بناها برای خود خانه و قصر می‌سازند، اقدام مذکور جهت حمایت و تاریخ فرهنگ دیار عزیز ما امری نادر و بی‌پیشینه بوده است. اهالی شریف قریه برناباد ثابت نموده‌اند که هم‌چنان حامی و پاسدار فرهنگ و تاریخ دیار خویش می‌باشند.

با آن که این آرزو در نتیجه سعی و تلاش احفاد میرزایان برناباد برآورده گردید، اما بدون شک اقدام بجا و تلاش پی‌گیر و بی‌شائبه جناب دکتر خلیل‌الله افضل‌لی و حمایت مادی و معنوی‌شان موجب نیل به این هدف والا شد. هم‌چنان سعی و تلاش احمدجاوید ضرغام، آمر فرهنگ و هنر ریاست اطلاعات و فرهنگ ولایت هرات، همایون احمدی عضو مسلکی مدیریت آبدات تاریخی ریاست اطلاعات و فرهنگ ولایت هرات، مهندس نصیراحمد یاور و سایر دوستان هم‌کار قابل ستایش است.

هرچند تدابیر و اقدامات لازم جهت جلوگیری از فروپاشی بنای خانقاه خواجه محمدطاهر برنابادی صورت گرفت اما به هیچ وجه کار انجام شده بسنده نیست. از وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ تقاضا نمودیم تا توجه لازم را جهت مرمت کامل بنا مبذول داشته تا از فروپاشی این بنای ۵۰۰ ساله جلوگیری نمایند.